

лення їх організації, обліку і моніторингу еколого-економічних показників щодо їх рівня потенційної продуктивності земельних угідь порівняно з сусідніми європейськими країнами. Усі ці та інші заходи мають також відповідати умовам переходу на науково обгрунтоване, раціональне природокористування і принципам єдності, цілісності та взаємозалежності біосфери і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект доповіді України до Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – 60 с.
2. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері: наукова доповідь / В.М. Трегобчук, Н.М. Скурська, В.Д. Яровий, В.П. Прадун. – К.: Об'єднаний ін-т економіки, 2004. – 42 с.
3. *Фурдичко О.І.* Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісгосподарського виробництва / О.І. Фурдичко // *Наук. вісн. НАН України.* – 2012. – № 4. – С. 39–47.

4. *Фурдичко О.І.* Еколого-економічна оцінка лісових земель як особливого ресурсу ноосфери / О.І. Фурдичко, К.А. Артюшок // *Агросвіт.* – 2012. – № 2. – С. 2–6.
5. *Фурдичко О.І.* Землі України і проблеми обліку використання лісових земель і лісових екосистем / О.І. Фурдичко, А.М. Бобко // *Землепорядний вісник.* – 2012. – № 7. – С. 23–28.
6. Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2006 р. № 3506-IV: Рекомендації парламентських слухань «Актуальні проблеми зрошення, підтоплення та повеней в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3506-iv>
7. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 квітня 2013 р.: Про стан виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 р. «Про стан безпеки водних ресурсів держави та забезпечення населення якісною питною водою в населених пунктах України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/316.html>
8. *Олійник Л.В.* Економічні аспекти екологізації виробництва АПК на зрошенні / Л.В. Олійник // *Сталий розвиток економіки.* – 2011. – № 3. – С. 121–123.

УДК 631.618(075.8)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ Й АГРОЕКОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ПРОМИСЛОВО ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ

О.А. Демидов

Міністерство аграрної політики та продовольства України

Досліджено стан кількісного статистичного обліку земель у складі Державного земельного кадастру, у т.ч. щодо обліку промислово порушених земель. Обгрунтовано необхідність актуалізації правових актів з надання земельних ділянок землекористувачам з внесенням до Державних актів на право власності чи постійного користування обтяжуючих обставин щодо їх рекультивациі, а також про охорону і захист екологічно стабілізуючих об'єктів у їх межах. Висвітлено правові, екологічні й економічні основи рекультивациі, запропоновано заходи з удосконалення кількісного обліку земель, збільшення обсягу рекультивациі і контролю за ефективністю її проведення.

Ключові слова: акт, відносини, захист, землекористування, землі, кадастр, облік, надання, основи, рекультивациа, право, цільове призначення.

В Україні станом на 1.01.2013 р. налічується понад 150 тис. га порушених промисловістю земель (ППЗ), з них понад

53 тис. га не експлуатуються, тобто повністю вилучені із господарського обігу. Значного негативно впливу на довкілля, формування агроландшафтів зазнають степові і лісостепові області, де розміщується

переважна більшість ППЗ, що спричиняє відчутні економічні збитки для органів влади і місцевого населення.

Ученими ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського», Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара та Дніпропетровського державного аграрного університету розроблено Концепцію рекультивації земель, порушених за відкритого та підземного видобутку корисних копалин [1], яку затверджено в установленому порядку, в т.ч. секцією землеробства та механізації Науково-технічної ради Міністерства аграрної політики та продовольства України (протокол № 1 від 15.02.2012 р.). Наші дослідження спрямовано на подальше поглиблення цього процесу з метою відтворення ППЗ, їх продуктивності та підвищення господарської цінності, покращення стану навколишнього природного середовища і цілеспрямованого формування аграрно-промислових ландшафтів.

Наявність в Україні значних обсягів ППЗ потребує від держави, насамперед від державних органів влади та органів місцевого самоврядування, створення матеріальних і фінансових умов, а також соціальної організації громадськості, з метою повернення цих земель в господарське використання. Передусім це приведення ділянок до здатності відновлювання агроєкосистем і агроландшафтів завдяки розробленню відповідних місцевих, регіональних чи державних програм. Цей процес ми називаємо пертиненцією, оскільки він складається з низки чинників, які хоч і не завжди відбуваються одночасно, але в сукупності впливають на створення і досягнення певної мети.

Основи рекультивації порушених земель, передусім, складаються з правових відносин, економічних, екологічних, організаційних та ін., які мають діяти комплексно та спрямовуватись на формування чинників навколишнього природного середовища і, врешті-решт, на формування самих екосистем і агроландшафтів у межах діяльності як окремих землекористувачів (землевласників), так і суб'єктів адміні-

стративно-територіального поділу країни, природних регіонів і водозбірних басейнів тощо.

Мета дослідження – вивчити стан кількісного статистичного обліку земель у складі Державного земельного кадастру (ДЗК) України, у т.ч. ППЗ за видами економічної діяльності, його відповідності європейському законодавству щодо землекористування і визначити напрями удосконалення обліку земельних угідь, у т.ч. ППЗ, необхідні для більш повного уявлення про їх екологічний стан та поєднання спільних зусиль, спрямованих на поступове здійснення рекультивації порушених земель і приведення їх до економічно доцільного і екологічно придатного формування.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Було використано діалектичний метод і найбільш придатний, на нашу думку, логіко-теоретичний аналіз, насамперед, кількісно-якісних показників стану земельних угідь, порівняння їх з метою пошуку прийнятних організаційних і технічних рішень щодо пертиненції ППЗ, рекультивації земельних ділянок за розробленими та нині розроблюваними технологіями, способами.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Правові основи. За впорядкованого землекористування, у т.ч. у межах ППЗ, першооснову становлять правові відносини. Право на землекористування суб'єктів господарювання посвідчується Державними актами [2]. Але питання екологічного стану і напрямів використання порушених земель не отримали належної уваги. Хоча в Земельному кодексі (ЗК) України встановлено норму «внесення в установленому порядку пропозицій щодо розпорядження землями державної та комунальної власності» (ЗК, ст. 15), однак затверджені форми Державного акта «на право власності на земельну ділянку та державного акта на право постійного користування земельною ділянкою» не містять переліку необхідних обмежень (обтяження) щодо використання, зокрема ППЗ.

Із внесенням змін до ст. 15 ЗК (згідно із Законом України від 16.10.2012 р. за № 5462-VI), виникає необхідність, насамперед перед органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підготувати проведення актуалізації процесу надання у власність або на право постійного користування земель з внесенням необхідних відомостей про стан порушених земель. Якщо говорити в загальнодержавному масштабі, то це стосується розроблення не тільки проектів рекультивациі земель на основі уособлення економічної й екологічної відповідальності землекористувачів, але й за експлуатацію меліоративних, тобто екологічно стабілізуючих об'єктів – полязахисних лісосмуг, захисних насаджень, гідротехнічних споруд тощо. Тільки за наявності належно посвідчених юридичних актів на право власності чи на право постійного користування земельною ділянкою (земельними масивами) правові відносини стають чітко визначеними і юридично закріпленими.

Економічні основи. Питання економіки і фінансування заходів з рекультивациі є чи не найголовнішим для її здійснення. До того ж воно є надто складним, оскільки процеси, що спричинили масштабні порушення земельних угідь, які в минулому використовувались переважно в сільськогосподарському виробництві, давно відбулись. Місцева економіка немало втратила від вилучення їх із господарського обігу, не кажучи про ускладнення стану навколишнього природного середовища, особливо у зоні чорноземів, які характеризувались високою родючістю і формували відповідні для цього природного регіону агроландшафти.

За часів загальнодержавної власності на природні ресурси питання економіки землеробства перебувало у віданні органів влади, фактично без конкретизації та ідентифікації економічної відповідальності за суб'єктами господарювання, що спричинило негативні економічні наслідки. Зокрема, у згаданій вище Концепції йдеться: «До цього додається найбільша в країні сільськогосподарська освоєність і розораність. В зоні Степу ці показники складають, від-

повідно, 81,8 і 66,1%, в зоні Степу посушливого – 85,0 і 71,7%, в зоні Сухого Степу – 80,0 і 67,6%. Питома вага екологічно стабілізуючих угідь: 22,4% – в зоні Степу; 16,1% – в зоні Посушливого Степу; 17,6% – в зоні Сухого Степу; відношення екологічно стабілізуючих угідь до ріллі складає 0,33; 0,22; 0,25 відповідно» [1].

З переходом економіки на ринкові засади, фінансування рекультивациі ППЗ необхідно належно опрацювати. Якщо фінансування рекультивациі земельних ділянок, порушення яких відбувається в поточному періоді, правомірно вимагати від суб'єктів-землекористувачів за їх власні кошти, з урахуванням необхідних затрат на собівартість виробленої продукції, то цього не можна розповсюджувати за порушені землі за минулий період. Пошук методів обчислення витрат на рекультивацию порушених земель і їх порівняння з показниками умовної ефективності для навколишнього природного середовища є виправданим лише як експертна оцінка.

Екологічні основи. Стан навколишнього природного середовища, як відомо, починається з оцінки стану земельних угідь. Завдяки вагомому досвіду організованого землеробства і землеустрою в Україні, здійсненню науково-дослідних і пошукових робіт у галузі землекористування маємо доволі поширену інформацію та відомості, нерідко суперечливі, про екологічний стан земельних угідь в Україні, у т.ч. за їх цільовим призначенням. Цьому зокрема сприяє ДЗК, що розробляється щорічно органами і регіональними службами Держземагентства України, – насамперед щодо поділу земельних угідь за їх призначенням, – з адаптацією останнього до європейського законодавства [3] (рис. 1).

Занотуємо у увазі, що в самих назвах облікових категорій (рис. 2) є певні логічні неузгодження. Так, терміни «сільськогосподарські землі» і «ліси та інші лісовкриті площі» логічно і технічно не збалансовані. Те саме стосується термінів «відкриті заболочені землі», «сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом» тощо, бо такий поділ на облікові категорії характеризує

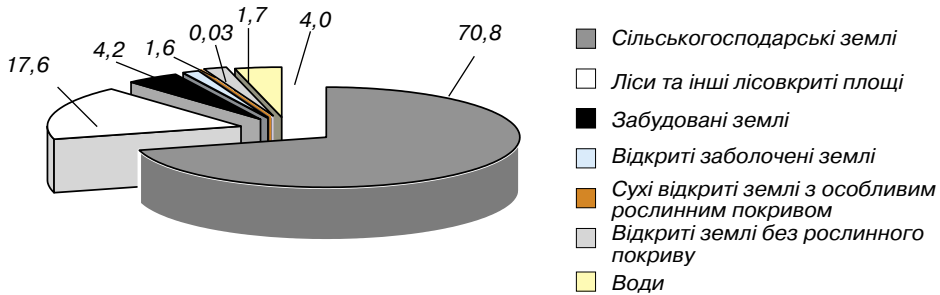

Рис. 1. Структура земельних ресурсів України на 01.01.2013 р., %

лише еколого-біологічний стан земельних ділянок, а не їх цільове призначення. Адже категорії цільового призначення земельних угідь визначено ЗК України (ст. 19), і це «здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень» [4]. Кожна із вказаних облікових категорій земельних ресурсів може бути на землях суб'єктів господарювання у межах наданих їм просторово-територіальних об'єктів. Навіть облікова категорія «води» відповідно до об'єкта «земля» є «землі під водами».

Наголосимо, що поділ земельних ресурсів за їх цільовим призначенням у складі ДЗК залишається не зовсім досконалим. Юридично засвідчено, що у «ведення державного земельного кадастру... в частині кількісного обліку земель» покладено Стандартну статистичну класифікацію землекористування ЄЕК ООН [5]. Насправді, повного узгодження, а надто – врахування національних особливостей при цьому, не досягнуто.

Певні складнощі створює неповна узгодженість облікових категорій земель, що встановлені ЗК України, з обліковими категоріями європейського законодавства.

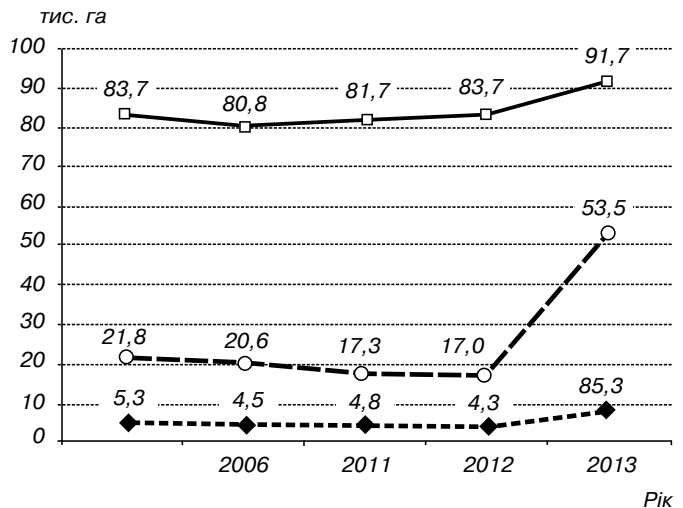

Рис. 2. Динаміка порушених промисловістю земель в Україні, за 2001–2013 рр.: –◆– – під торфорозробками, що експлуатуються; –□– – відкриті розробки та кар'єри, шахти та інші об'єкти, що експлуатуються; –○– – інші (під відпрацьовані розробки та кар'єри, які не експлуатуються)

Належним чином не відтворено в ДЗК України ідентифікацію економічної відповідальності землекористувачів, що передбачено Інструкцією: «У звітах вказують площі земель і розподіл їх за власниками землі, землекористувачами, угіддями та видами економічної діяльності в межах територій, які входять до адміністративно-територіальних одиниць» [5].

Якщо заглибитись у деталі, то можна помітити, що поділ земель за цільовим призначенням в Земельному кодексі України має дещо інший зміст (таблиця).

**Схема поділу і обліку порушених земель за суб'єктами господарювання (власники та землекористувачі)
у складі ДЗК України на 1.01.2013 р. (за ф. № 6-зем)**

Номер рядка	Власники земель, землекористувачі та землі державної власності, не надані у власність або користування	Загальна площа земель, всього		Забудовані землі								
		А	Б	37	38	землі промисловості			у тому числі			
						всього (гр.39+40+41)	шахти	відкриті розробки та кар'єри, шахти, розробки та відпрацьовані кар'єри, закриті	інші (під розробки та відпрацьовані кар'єри, шахти, розробки та відпрацьовані кар'єри, які не експлуатуються)	у тому числі		
										шахти та відкриті розробки	інші	шахти та відкриті розробки
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		

I. Землі, які входять до адміністративно-територіальних одиниць

1	Сільськогосподарські підприємства (всього земель у власності і користуванні)	17185,7	2,2	2,1	0,6	0,7	0,8						
2	Промадання, яким надані землі у власність і користування	20623,6	5,2	0,1			0,1						
3	Заклади, установи, організації	711,6	7	0,7	0,3	0,2	0,2						
4	Промислові та інші підприємства	563,4	179,3	103,6	4,5	81,1	18						
4.1	Підприємства добувної промисловості	140	36,9	83,5	4,1	64,3	15,1						
5	Підприємства та організації транспорту, зв'язку	641,4	1,6	1,2		1,1	0,1						
8	Лісгосподарські підприємства	8678,8	0,6	1,4	0,5		0,9						
9	Водогосподарські підприємства	256,7	0,8	0,2			0,2						
12	Землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів (які не надані у тимчасове користування)	10674,3	20,9	43,5	2,4	8,1	33						
13	Всього земель, які входять до адміністративно-територіальних одиниць	60354,9	222,9	153,5	8,3	91,7	53,5						

З одного боку, за цільовим призначенням (сільськогосподарського, лісогосподарського, оздоровчого тощо), з іншого, за еколого-біологічним станом, що згадано вище. Такі визначення є неповними, у т.ч. щодо обліку ППЗ. За Інструкцією їх облік здійснюється у межах земель облікової категорії «землі промисловості» і, логічно, є їх часткою. З наведених у таблиці даних видно, що облік здійснюється за «власниками землі, землекористувачами...». Це не зовсім відповідає видам економічної діяльності за ДК 009:2010 [7]. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) встановлює: секція «А» – сільське господарство, мисливство, лісове господарство. Звернемо увагу, її підрозділами є «сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги» і «лісове господарство та пов'язані з ними послуги». Секція «С» – добувна промисловість з поділом її на підсекції і розділи тощо.

Зрозуміло, що терміни «сільськогосподарські підприємства» та «лісогосподарські підприємства» не зовсім відповідають змісту за видом економічної діяльності секції «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство». До того ж у ДЗК України лісогосподарські підприємства відображено у рядку 8, тобто поза секцією «А», поза об'єктів праці аграрного виробництва. Те саме стосується рядка «Промислові та інші підприємства», які необхідно відображати у складі секції «Добувна промисловість» з відповідним поділом на підсекції і розділи.

За останнім обліком земель в Україні на 1.01.2013 р. загальна площа ППЗ майже в 1,5 раза перевищує такі порівняно з обліком на 1.01.2001 р. (рис. 2). Однак це не слід прямо пов'язувати з недоліками господарювання. Можливо, це свідчить про вищий рівень робіт з обліком порушених земель. Тенденція до збільшення площі ППЗ, які не експлуатуються, може свідчити про намір органів влади поширити на них увагу з метою включення їх в економічний обіг.

Цьому ж сприяє й упроваджений облік з поділом на промислові та інші підприєм-

ства (рядок 4): добувної промисловості (1), металургійні підприємства та з обробки металу (2), з виробництва та розподілу електроенергії (3), з виробництва будівельних матеріалів (4), харчової промисловості (5), підприємства інших галузей промисловості (6). Такий поділ є доволі подібним до їх класифікації за ДК 009:2010, що відкриває шлях до інтенсифікації використання земель як продуктивної сили, у т.ч. ППЗ.

ВИСНОВКИ

Отже, як свідчать наші дослідження, організаційні й екологічні основи обліку земельних ресурсів, і зокрема рекультивації ППЗ, потребують певного удосконалення. Насамперед, щодо відображення у складі обліку земель за формою № 6-зем у графі «Б» («поділ земельних ресурсів за видами економічної діяльності суб'єктів господарювання»). Це необхідно для зваженого і відповідального розуміння органами влади і громадськістю об'єкта праці «земля» як природного ресурсу, а також головного національного багатства України, насамперед у галузі землеробства. Для цього, використовуючи правові, економічні, екологічні та інші основи, які закладені в чинних нормативно-правових актах, необхідно:

1. Провести актуалізацію, доповнення і конкретизацію обтяжуючих обставин у складі актів на право власності чи на право постійного користування землею, з уточненням повноважень і обов'язків, що впливають із внесених змін до ст. 15 ЗК України, у т.ч. щодо рекультивації ППЗ, охорони і збереження об'єктів екологічно стабілізуючого призначення.

2. Опрацювати шляхом наукових досліджень нормування розмірів фінансування заходів з рекультивації ППЗ, контролю і ведення моніторингу процесів рекультивації за відповідними стадіями виробництва до впровадження їх у господарський обіг за визначеним цільовим призначенням.

3. Виокремити в ДЗК секцію аграрного виробництва «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» з її поділом відповідно на розділи за видами економічної діяльності «Сільське господарство,

мисливство та пов'язані з ним послуги» (розділ 01), а також «Лісове господарство та пов'язані з ним послуги» (розділ 02).

4. Удосконалити форму № 6-зем «Звіт про наявність земель...», взявши за основу види економічної діяльності згідно з ДК 009:2010, у межах яких доцільно вказувати суб'єктів господарювання (власники землі та землекористувачі), як це передбачено чинною Інструкцією.

Удосконалення організаційних, агро-екологічних основ у питаннях рекультивациі порушених земель та землеробства має сприяти втіленню в життя згаданої Концепції рекультивациі земель, передусім у межах степових областей України. Крім того, вони спрямовані на досягнення творчого розвитку національної культури землекористування, оздоровлення агро-екосистем і поліпшення економічного розвитку держави у межах здійснення Програми економічних реформ України на 2010–2014 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція рекультивациі земель, порушених за відкритого та підземного видобутку корисних копалин / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Національна академія аграрних наук України. Національний науко-

вий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського. Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара. Дніпропетровський державний аграрний університет / Авторський колектив: С.А. Балюк, Л.В. Єтеревська, А.П. Травлев та ін. – Харків, 2012. – 50 с.

2. Про затвердження форм державного акта на право власності на земельну ділянку та державного акта на право постійного користування земельною ділянкою [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2002 р. № 449. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP020449.html
3. Standard Classification of Land use. UN-ECE (Geneva) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unescap.org/stat/envstat/stwes-classlanduse.pdf>
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768 від 25 жовтня 2001 року (Із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
5. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель [Електронний ресурс] / Державний комітет України по земельних ресурсах. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98>
6. *Фурдичко Орест*. Землі України і проблеми обліку використання лісових земель і лісових екосистем / Орест Фурдичко, Андрій Бобко // Землепорядний вісник. – 2012. – № 7. – С. 23–28.
7. Класифікація видів економічної діяльності – 2010: ДК 009:2010. – [Чинний від 2012–01–01] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.42130.0>

НОВИНИ

Міністерство аграрної політики та продовольства України спільно з ДУ «Інститут охорони ґрунтів України», ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» розробили проект закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості».

Законопроектом передбачено встановлення основоположних принципів державної політики та правил, які гарантуватимуть збереження унікального ґрунтового покриву країни, його екологічних і продуктивних функцій, створення необхідних умов для ефективного використання ґрунтових ресурсів без негативних наслідків для наступних поколінь.

Проект закону викладено на сайті Мінагрополітики України <http://minagro.gov.ua/uk/regulatory?nid=8945>